

Nyt fra Sprognævnet

1985 · 4/december

AIDS

Sygdommen *erhvervet immundefekt-syndrom* har i den seneste tid været meget omtalt i bl.a. pressen og i radio og tv. Som regel optræder sygdomsbetegnelsen i forkortet form, og det giver nogle problemer af sproglig art. Det gælder først og fremmest udtalen af forkortelsen: Skal den udtales bogstav for bogstav, »a-i-d-s«, eller skal den udtales som et egentligt (engelsk) ord, »æjds«? For det andet kan der være tvivl om forkortelsen skal skrives med store eller små bogstaver, altså *AIDS* eller *aids*.

Udtalen bogstav for bogstav, »a-i-d-s«, er den mest formelle eller officielle. Det er den der er den almindeligste blandt læger og andre der beskæftiger sig professionelt med sygdommen. Statens Seruminstitut har således et laboratorium hvor man i telefon præ-

senterer sig som »a-i-d-s-laboratoriet«. Og i Sundhedsstyrelsen foretrækker man ligeledes at udtale forkortelsen som en række af bogstaver.

Men udtalen som et egentligt ord, »æjds«, er også meget almindelig. Blandt læger og tilsvarende kan den forekomme i mere uformelle sammenhænge, og blandt almindelige sprogbrugere er den utvivlsomt den dominerende. Det viser sig bl.a. ved at der for tiden florerer en type vittigheder som netop spiller på at forkortelsen udtales »æjds«.

De to udtaler har altså lidt forskellig stilværdi. Bogstavudtalen »a-i-d-s« virker mest saglig, objektiv eller formel, mens ordudtalen »æjds« gør et mere uformelt eller dagligdags indtryk. Hvilken af de to udtaler man skal foretrække, må afhænge af hvilket stilleje man i den enkelte situation ønsker at benytte sig af.

Af skrivemåderne *aids* og *AIDS* anbefaler Sprognævnet den med store bogstaver, *AIDS*. Også *aids* kan ganske vist ses, men det er *AIDS* der er den almindelige skrivemåde, og den har yderligere den fordel at den kan gengive både udtalen »a-i-d-s« og udtalen »æjds«. I sammensatte ord skrives der bindestreg mellem *AIDS* og resten af sammensætningen, fx *AIDS-forskning*, *AIDS-ramt*.

BØGER M.M.

Retskrivningsordbog for stednavne

Stavningen af sprogets almindelige ord – dvs. de ord der ikke er navne – hører som bekendt under Dansk Sprognævn, og det er Sprognævnet der fastlægger de officielle stavemåder og optager dem i den officielle danske Retskrivningsordbog som nævnet udgiver. Den nugældende Retskrivningsordbog er fra 1955 – samme år som Sprognævnet blev oprettet. En ny, gennemrevideret udgave af ordbogen vil blive udsendt i begyndelsen af 1986.

Når det gælder stavningen af danske stednavne, dvs. navne på bl.a. byer, øer, søer og farvande, har Sprognævnet mindre at skulle have sagt, og det er begrænset hvad man kan få af hjælp i Retskrivningsordbogen. 1955-udgaven har slet

ingen stednavne med. I den nye udgave af ordbogen vil der ganske vist blive optaget en del danske stednavne – stort set dem der står i et gængs atlas for folkeskolen – men der vil alligevel være mange der ikke kommer med. Det skyldes dels at der ikke er plads i Retskrivningsordbogen til alle de stednavne der kunne komme på tale, dels at stavningen af stednavne ikke hører under Sprognævnet, men under *Stednavneudvalget*. Det er Stednavneudvalget der foreslår hvordan de danske stednavne skal staves: Udvalget indstiller til Kulturministeriet hvilke staveformer der bør være de officielle, og ministeriet autoriserer derefter retskrivningen af stednavnene.

Hidtil har det været besværligt at få oplysninger om de officielle stavemåder af de danske stednavne. Men nu foreligger der for første gang en overskuelig samlet fortegnelse over stednavnene i hele Danmark. Den består af to bind. Det første blev udsendt i 1978 og omfattede navnene øst for Lillebælt. Det andet udkom i oktober 1985 og indeholder navnene vest for Lillebælt. Tilsammen udgør de to bind stednavnenes retskrivningsordbog.

Stednavnefortegnelserne er på i alt ca. 750 sider og indeholder i alt ca. 30.000 danske stednavne. Stednavnene er ordnet strengt alfabetisk inden for hvert af de to bind, og ved hvert navn er det angivet hvilken slags lokalitet det drejer sig om, fx om det er en gård (dvs. 20 tdr. hartkorn og derover), en bebyggelse (dvs. to gårde/huse og derover) eller et vandareal (sø, å, bugt el.lign.). Desuden er det ved hvert navn anført hvor i landet (sogn, kommune, amt) den pågældende lokalitet ligger.

At der er ca. 30.000 stednavne i de to bind, betyder ikke at der er 30.000 forskellige stednavne i fortegnelsen. Mange lokaliteter i landet hedder jo det samme. For eksempel ligger der både et *Brede* ved København og et i Sønderjylland. Et navn som *Finderup* er med 4 gange, og navnet *Sønderby* er opført ikke mindre end 31 gange.

Navne der udtales på samme måde staves som regel også på samme måde, men der er dog eksempler på at »samme« navn – på grund af forskellig oprindelse eller forskellig lokal tradition – staves forskelligt. Det er således de allerfleste *Torup*'er der staves med *T* som her, men i et enkelt tilfælde staves navnet dog med *Th*:- *Thorup* (Aggersborg Sogn, Løgstør Kommune). Tilsvarende skriver man *Thisted* om den kommune der ligger i Viborg Amt, mens den lokalitet der ligger i Astrup Sogn i Arden Kommune (Nordjyllands Amt) skrives *Tisted*.

Stavningen af stednavne kan i det hele taget være lige så besværlig og uforudselig som stavningen af sprogets almindelige ord. Så hvis man vil være helt sikker på at det nu også er den rette autoriserede form man bruger om en bestemt lokalitet, gør man klogt i at søge hjælp i Stednavneudvalgets retskrivningsbøger.

Fortegnelse over Stednavne i Amterne Øst for Lillebælt. I kommission hos Akademisk Forlag, 1978, 294 s. *Fortegnelse over Stednavne i Amterne Vest for Lillebælt.* I kommission hos C.A. Reitzels Forlag A/S, 1985, 454 s. Udgivet af Stednavneudvalget. Autoriseret af Ministeriet for Kulturelle Anliggender.

Samlet pris for begge bind: 105,00 kr. Bindene kan også købes hver for sig. Første bind (øst for Lillebælt) koster 45,75 kr. Andet bind (vest for Lillebælt) koster 70,00 kr. hvis det bestilles inden 31.12.1985, derefter 90,00 kr. Bøgerne kan bestilles hos C.A. Reitzels Boghandel A/S, Nørregade 20, 1165 København K.

Henrik Galberg Jacobsen

f. 1944, amanuensis i Dansk Sprognævn

Handig

I Nyt fra Sprognævnet, 1985, nr. 3, s. 6, er ordet *handig* brugt i en artikel om fremmedordbøger: »Alt i alt er Politikens Fremmedordbog en handig fremmedordbog . .«. Flere læsere har reageret på ordet *handig* og skrevet eller ringet til Sprognævnet for at spørge om ordet virkelig findes. Hver af spørgerne er så blevet henvist til følgende svar som stod i (det gamle) Nyt fra Sprognævnet, nr. 21 (marts 1981), s. 6:

Den oprindelig engelske form *handy* er den klart dominerende. Retskrivningsordbogen har hverken *handy* eller *handig*. De fleste moderne ordbøger har kun *handy*. Men Ordbog over det danske Sprog, bind 7 (1925), har ordet *handig*, bl.a. med betydningen 'håndterlig', 'praktisk', 'nem', med citater tilbage til sidst i forrige århundrede. Enkelte moderne ordbøger har formen *handig* med, foruden *handy*, og vi har mødt *handig* en

halv snes gange i aviser og tidsskrifter fra de tre sidste årtier.

Formen *handig* har den fordel at den ikke giver nogen tvivl om at ordet kan bøjes og om hvordan bøjningsformerne skal skrives (*handigt*, *handige*, evt. *handigere*, *handigst*), mens mange nok vil være i tvivl om bøjningen af den engelske form *handy*. Desuden er det klart at a'et i *handig* udtales ligesom i *mandig*, *handle* osv., mens der er vaklen mellem at udtale a'et i *handy* sådan og på en mere eller mindre engelsk måde. Endelig har man til *handig* afledningen *uhandig* (den er med i Ordbog over det danske Sprog, og vi har mødt den et par gange i annoncer i 1970erne).

Lignende fordele har *sportig* i sammenligning med *sporty*, jf. Nyt fra Sprognævnet, nr. 11 (okt. 1973), s. 4-5.

Siden dette svar blev trykt har vi mødt ordet *handig* endnu et par gange, og ordet kommer med i den nye udgave af Retskrivningsordbogen, med bøjningsformerne *handigt* og *handige*, mens der ved *handy* kommer til at stå at dette ord ikke kan bøjes.

NAVNE

Danskernes »to efternavne«

Om mellemnavne og efternavne

I forrige århundrede blev der lovgivet for at give danskerne en smukkere og mere varieret bestand af slægtsnavne (fra 1981 officielt benævnt efternavne). Men lovene var uklart formulerede, de blev misforstået, måske også saboteret af befolkningen, og resultatet blev da også stik mod al forventning: Omkring 1890 bar mellem 75% og 90% af Danmarks befolkning som efternavn ét af de 20 almindeligste *-sen*-navne (*Jensen*, *Hansen*, *Nielsen* etc.).

Loven om navneforandring 1904

Det var klart for alle, at noget måtte gøres, og i 1904 kom så en lov om navneforandring. Formedelst 4 kr. (senere er det blevet gratis) kunne man få navnebevis (»øvrighedsbevis«) på et nyt efternavn. Navnet blev så optaget på en liste over »beskyttede« eller »forbeholdte« efternavne, som Justitsministeriet med mellemrum udsender, og ingen anden familie kunne nu antage navnet uden slægtens tilladelse. Der burde være navne nok at vælge imellem, for næsten hele Danmarks landbefolkning bar foruden deres *-sen*-navn et såkaldt »folkeligt tilnavn« som f.eks. *Skov*, *Juhl*, *Friis*, *Rud*, *Bjerre*. Ja faktisk var folk på landet mere kendt under deres tilnavn end under deres *-sen*-navn. Problemet var

blot, at disse tilnavne for en stor dels vedkommende var de samme over hele landet, og den første slægt, der efter 1904 fik eneret på *Skov, Juhl, Bjerre* etc. som beskyttet efternavn, udelukkede alle andre familier fra at antage dette tilnavn som efternavn. Disse familier måtte så enten beholde deres *Jensen, Hansen* eller *Petersen* eller antage et helt nyt efternavn, der endnu ikke var forbedt. Men mange benyttede sig af en mulighed for »navneforandring«, som der overhovedet ikke var taget højde for i 1904-loven: De kaldte sig selv eller deres børn for *Skov Jensen, Juhl Hansen* og *Bjerre Petersen* etc., hvad ingen kunne forhindre dem i, og satte dermed for alvor skub i den danske tradition med »to efternavne«, et mellemnavn og et slægtsnavn.

Loven om navneforandring blev altså ikke den succes, man havde håbet. Skønt man flere gange udsendte lister med forslag til nye efternavne, var der i begyndelsen relativt få familier, der tog navneforandring. Til gengæld havde man nu skaffet sig mellemnavneproblemet på halsen. Navne på historiske og litterære berømteder, stednavne, beskyttede efternavne, ja sågar fornavne, alt kunne anvendes som mellemnavn, blot man beholdt sit *Jensen, Hansen, Petersen* etc. som det »rigtige« efternavn.

85.000 forskellige efternavne

Nutildags synes vi jo umiddelbart, at Danmark har en smuk og varieret efternavnebestand. Det skyldes nok i nogen grad, at så mange mennesker som efternavn anvender deres mellemnavn eller mellemnavn plus efternavn. Men i 1970

kom de tørre tal på bordet, da Indenrigsministeriets afdeling for personregistrering (CPR) lod alle danske efternavne databehandle. Ganske vist viste undersøgelsen, at der i Danmark nu fandtes mere end 85.000 forskellige efternavne, men den viste også, at 2/3 af Danmarks befolkning bar ét af de 50 almindeligste efternavne, hvoraf kun seks navne var *ikke-sen*-navne.

Det kan jo diskuteres, om de mange *-sen*-navne overhovedet er noget problem, nu hvor vi alle er forsynet med personnumre. Mange mennesker er da også godt tilfreds med deres *-sen*-navn og drømmer ikke om at udskifte det med et mere »spændende« efternavn. Spørgsmålet er jo heller ikke, om navne som *Hankelbjerg, Løvefod* og *Rosenbjørn* er s m u k k e r e navne end *Hansen, Jensen* og *Petersen*. Det er blot u p r a k t i s k, at så mange mennesker hedder det samme. Ikke mindst for bæreren af det almindelige efternavn, som jævnlig bliver forvekslet med andre personer af samme navn, går glip af sine egne breve, men til gengæld får telefonopringninger, der ikke er tiltænkt ham, etc.

Nyt efternavn?

Denne forvekslingsmulighed er da også én af de væsentligste årsager til, at så mange mennesker i dag tager navneforandring. Ifølge navneloven har man ret til at få navnebevis på et navn, der bæres eller har været båret som efternavn af en af ansøgerens forældre, bedsteforældre eller oldeforældre, medmindre navnet er erhvervet på grundlag af ægteskab. Dette skulle normalt give syv muligheder for et »nyt« efternavn. Og har man

med navneloven i hånden ret til et efternavn, har man ret til det, uanset hvor mange bærere af dette efternavn der findes i forvejen. Man kan også med bindestreg forbinde to efternavne, som man hver for sig har ret til at antage som eneste efternavn. Er man ikke tilfreds med disse muligheder, kan man eventuelt selv konstruere et efternavn, finde et stednavn, der endnu ikke er brugt som efternavn, eller, hvis fantasien ikke slår til, henvende sig til et privat navnebureau, der mod betaling giver forslag til nye efternavne, der opfylder navnelovens krav.

Mellemnavnet kan synes en nemmere udvej end regulær navneforandring. Det kan virke besnærende at kunne sige: »Nej, De taler med Niels *Skovgård* Hansen – nu skal jeg stille Dem om til Niels *Hansen*!«. Men mellemnavnet har sine egne helt specielle problemer. *Niels Skovgård Hansen* vil efter al sandsynlighed kalde sig og blive kaldt *Niels Skovgård* eller blot *Skovgård*. Mange af hans arbejdskammerater ved muligvis ikke, at han også bærer efternavnet *Hansen*. Men alle offentlige myndigheder registrerer ham under *Hansen*. Han vil også være at finde under *Hansen*, *Niels Skovgård* i telefonbogen, medmindre han udtrykkelig ytrer ønske om (og betaler for) også at stå under *Skovgård Hansen*, *Niels*. Telefonvæsenet retter sig dog efter folks ønsker og optager ham som *Skovgård*, *Niels*, dersom han beder om det. Men i så fald er han umulig at finde for de mennesker, der kun kender ham som *Niels Hansen*!

Ægteskabelige problemer

Endnu værre bliver det, dersom *Niels Skovgård Hansen* gifter sig. Hvis hans kone ikke beholder sit eget efternavn, men antager hans, vil hun sandsynligvis kalde sig og blive kaldt *fru Skovgård*. Men en gift kvinde får aldrig ret til ægtemandens mellemnavn, kun til hans efternavn. Og hun er endnu værre stillet end *hr. Hansen*, dersom der kommer officielle henvendelser til et sted, hvor hun kun er kendt som *fru Skovgård*. På hans breve vil der dog stå: *Niels Skovgård Hansen*, på hendes blot (f.eks.): *Annette Hansen*. Derimod mister en kvinde aldrig sit eget ved dåb eller navngivning erhvervede mellemnavn. Hed *Annette Hansen* før sit ægteskab *Annette Bjerre Pedersen*, kan hun nu kalde sig *Annette Bjerre Hansen*, men ikke *Annette Skovgård Hansen*! Går *Niels Skovgård Hansen* hen og bliver forfatter, indtræder der en helt ny situation, for det danske biblioteksvæsen registrerer i modsætning til de offentlige myndigheder forfattere efter deres første efternavn. Skal man finde *Niels Skovgård Hansens* bøger på biblioteket, skal man altså lede under *Skovgård*!

Dersom *Skovgård* er et navn (f.eks. moderens pigenavn), som *Niels Skovgård Hansen* har ret til at antage som eneste efternavn, er der dog håb forude for *hr.* og *fru Skovgård* om at få samme efternavn. Så kan han bortkaste *Hansen* helt, og han og *Annette Hansen* bliver til *Niels* og *Annette Skovgård*. Eller han kan forbinde *Skovgård* og *Hansen* med bindestreg, og ægteparret bliver *Niels Skovgård-Hansen* og *Annette Skovgård-Hansen*. De har nu et såkaldt bindestregsnavn og bliver alfabetiseret

efter det første efternavn i navnekombinationen.

For god ordens skyld bør det nævnes, at ifølge den nye lov om personnavne, der trådte i kraft d. 1. april 1982, kunne det lige så godt være *hr. Skovgård Hansen*, der antog sin hustrus efternavn og dermed kom ud for de ovenfor skitserede vanskeligheder. Når jeg har valgt at følge det traditionelle kønsrollemønster, er det udelukkende for ikke at forvirre læserne totalt!

Eva Villarsen Meldgaard

f. 1938, lektor ved Københavns Universitets Institut for Navneforskning

I et senere nummer af Nyt fra Sprog-nævnet vil Eva Villarsen Meldgaard komme nærmere ind på den nye lov om personnavne. Den næste artikel vil især dreje sig om de egentlige efternavne og om de regler der gælder i forbindelse med ægteskab og fødsel.

NYE ORD

Her præsenteres ligesom i sidste nummer af Nyt fra Sprognævnet et lille udvalg af de mange nye ord der er blevet almindelige inden for de sidste år.

Ordene er forklaret blandt andet ved hjælp af citater fra aviser, radio, tv, tidsskrifter m.m. Citaterne er i kursiveret skrift og er ordnet efter alder; efter hvert citat er kilden oplyst. Når citatet har været for langt til at bringes i sin helhed, har jeg brugt to prikker for at vise at her er der sprunget noget over. Nogle steder står der noget i en parentes – det er noget jeg har sat ind som svarer til en længere passage i teksten.

Hvis læserne kender eksempler på ordene fra før årstallet på det ældste citat, vil jeg være glad for at få det at vide.

hacker datatyv: *Vi er blevet beriget med en ny glose i det danske sprog – hackerne – som er betegnelsen for personer der behersker den snilde der skal til for at »bryde ind« i andres EDB-terminaler. Kommuneavisen, februar 1984. computerhacker – en amerikansk betegnelse for en person, der skaffer sig ureguleret adgang til store etablerede computer-systemer. Politiken 5.2.84. »Edb-tyven« eller »hackeren«. Berlingske Tidende 12.2.85.*

Fra amerikansk *hacker*. Ordet kan udtales på tilnærmet engelsk med en a-lyd som i *snack* og på dansk som sidsteleddet i ordet *grønthakker*.

hacking el. **hackning** *den såkaldte hacking.* Radioavisen 6.2.84. *den såkaldte Datahackning, hvor et par unge mennesker har skaffet sig adgang til EDB-registre.* Politiken 15.2.84. *Hacking: forsøg på uautoriseret at trænge sig ind i et edb-system ved hjælp af en hjemme-datamat, der er tilsluttet det offentlige telefonnet via et modem.* Lars Frank: Edb-ordbogen, 1984.

Fra amerikansk *hacking*.

idrætsgymnasium *Idrætsgymnasiet – et svensk forsøg på at kombinere elite-idræt og uddannelse.* Information 31.8.79. *forsøget med at gøre Gentoftestudenterkursus til idrætsgymnasium med specialidræt som grenfag.* Idrætteliv, marts 1983.

Efter svensk *idrottsgymnasium*. Det første danske idrætsgymnasium blev oprettet i august 1984.

kinamands chance en ualmindelig dårlig chance; vistnok kun i udtrykket *ikke en kinamands chance*: (han havde) *ikke en Kinamands chance for at tage konkurrencen med millionæren op.* Information 31.12.83.

Ifølge en amerikansk slangordbog skulle udtrykket stamme fra den omfattende guldgravning i midten af 1800-tallet, hvor kinesere ledte efter guld på de steder som de hvide guldgraver havde forladt.

kinaradis el. **kinaradise** *Den er så ny herhjemme, at den endnu ikke har fået et officielt navn. Den har været solgt som »hvid røddike« – men da den kommer fra Kina og i øvrigt hedder Chinese Radish på engelsk, passer navnet Kinesisk*

radise eller Kinaradis bedre. Råd og Resultater, februar 1983. *Salat m/ kinaradise. Kinaradis smager næsten som alm. radisser, men er dog mildere, og den er meget velegnet i næsten alle former for blandet salat.* Etiket på pakning, indkøbt i Irma 29.10.85.

Fra engelsk *Chinese radish*.

klynketid *Vi lever midt i en klynketid, det er skinproblemerne, der optager os. De store problemer viger vi uden om som katten om den varme grød.* Alt for damerne 26.10.78. *Bertel Haarder har gennemskuet det danske samfunds problemer og på ny formuleret løsningen i sit nye værk 'Midt i en klynketid'.* Politiken 1.5.80. *Det er klynketid – også i fodboldkredse. Det er trænerne og kassererne, der (råber) vagt i gevær.* Jyllands-Posten 14.6.81.

Ordet er vel dannet efter mønster af *klunketid*. Ordet optræder oftest i forbindelse *midt i en klynketid*, som har flere litterære forbilleder. I forbindelse med et studentermøde i Oslo i 1869 skrev Jonas Lie en »Sang for Norden« hvis første linje hedder »Midt i en jern-tid, der ikkun tror den magt, som våbne-ne vinder«. Martin Andersen Nexø blev inspireret af dette og skrev i 1929 bogen »Midt i en Jærntid«. Og denne titel må have været forbillede for Knud Sønderbys romantitel »Midt i en Jazztid« fra 1931. Men den vel mest kendte romantitel er »Midt i en Klunketid eller Erindringer fra en begivenhedsrig Barn-dom«, som Benjamin Jacobsen skrev i 1955.

HISTORIEN OM ET ORD

krydslivsforsikring en forsikring hvor den ene part i et papirløst ægteskab tegner forsikring med den anden part som begunstiget og omvendt: *De to parter tegner Krydslivsforsikring . . de tegner forsikringer på hinandens liv.* Brochure fra Statsanstalten for Livsforsikring, august 1984.

lydbrev På mandag indleder Post- og Telegrafvæsenet et forsøg med lydbreve. . . et lydbrev til 13 kr. Det består af en lille pakke med et kassettebånd med en spilletid på 2 gange 10 minutter, samt en foret fugtsugende konvolut og adressemærkat. Jyllands-Posten 29.3.84. *lydbrevet kan sendes som luftpost til Europa og med skib og tog til den øvrige verden.* Læsepædagogen, september 1984.

Vist efter svensk *lydbrev*.

lydtapet en form for baggrundsmusik: *lydtapet.* Tv-udsendelsen Musikleksikon 27.1.80. *Musikken devalueres fra at være et følelsesmæssigt og intellektuelt nydelsesmiddel til at være mere eller mindre ligegyldigt lydtapet.* B.T. 2.2.80. *Et lydtapet er en form for (musik), der hænges op på væggene, får øret til at høre – ikke overlagt og medlevende, men ufrivilligt og ubevidst.* B.T. 12.10.84.

Jf. de ældre ord for det samme fænomen: *baggrundsmusik* (1954) og *muzak* (1968).

Pia Riber Petersen

f. 1946, amanuensis i Dansk Sprognævn

Trunkere – trunkering

Udsagnsordet *trunkere* og navneordet *trunkering* synes på vej til at blive almindelige udtryk for en operation man udfører når man søger oplysninger via edb.

På biblioteksområdet har det allerede i nogen tid været muligt at søge oplysninger om nye bøger, og nu lagres love, bekendtgørelser og cirkulærer mv. Det kan næppe overraske ret mange at skatteforvaltningerne får lov at komme først til fadet i denne sammenhæng! Foruden edb (elektronisk databehandling) og etb (elektronisk tekstbehandling) vil vi derfor også snart komme til at opleve en ret udbredt brug af elektronisk sagsbehandling (esb).

I det aktuelle tilfælde har Datacentralen leveret informationsbaserne, og Kommunedata har startet et projekt i 1985 – først i pilotdrift for udvalgte kommuner, hvorefter informationssystemet generelt tilbydes alle kommuner.

Søgemetoden, hvori altså også *trunkering* indgår, kaldes fritekstsøgning.

Engelsk-dansk Ordbog af B. Kjærulff Nielsen, 2. udgave (Gyldendal, 1981), angiver i alt 11 betydninger af det engelske ord *trunk*. Det oplyses bl.a. at det kan betyde '(træ)stamme', 'hovedledning' og 'kuffert'. Men mest interessant er det at ordet i maritim betydning oversættes med et dansk *trunk*, og at sammensætningen *trunk engine* i sam-

me ordbogsartikel oversættes med *trunkmotor*.

Ordet *trunk* er altså allerede kendt i dansk, og i Gyldendals Fremmedordbog af Sven Brüel og Niels Åge Nielsen, 9. udg. (1983), findes ordene *trunkjernbane* og *trunkledning*, det førstnævnte med følgende oplysninger: »(eng. *trunk* (træ)stamme, hovedlinje, af lat. *truncus*) en landsdels hovedbane hvorfra de andre baner udgår.« – Og lat. *truncus* svarer til *truncare* som betyder afhugge (jf. fransk *tronquer*).

Betydningen 'afhugge' udtrykker ret klart hvad vi gør ved brug af søgemetoden: Vi skærer et ord af dér hvor »stammen« hører op, sådan at vi kan slutte alle andre eksisterende ordforekomster med samme »stamme« til.

Det siger næsten sig selv at det inden for en overskuelig tid må blive muligt at udnytte søgemetoden i ordbogsarbejde. Når man trunkerer, sætter man et bestemt tegn (her gengivet med en stjerne) dér hvor man »afhugger« – det kan være enten foran (venstretrunkering) eller bagved (højretrunkering), og det vil være særlig nyttigt hvis der kan trunkeres begge steder samtidig. Så vil vi fx kunne trunkere *ld* og *nd* og skaffe os oplysning om i hvilke ord der forekommer et *d* efter *l* og *n* – en mere begrænset ordmængde vil man kunne få hvis man trunkerer *ald* og *and*. Det betyder at vi altså ikke skal nøjes med at søge i en retrograd (baglæns alfabetiseret) ordliste for at finde *d* som det sidste eller et af de sidste bogstaver i en række ord. Vi vil få serveret alle ord med *d* hvor som helst i den bogstavforbindelse vi ønsker (men er vi kun ude efter det stumme *d*, må vi formentlig selv manu-

elt udskille de ord hvor *d* udtales, fx *mandag*). Det vil give enhver dansklærer nye pædagogiske muligheder, og Sprognævnet vil også kunne drage fordel af søgesystemet. Det eneste som kan forsinke noget sådant er de økonomiske forhold.

Karl Hårbøl

f. 1926, skoledirektør i Korsør, medlem af Dansk Sprognævn

SPØRGSMÅL OG SVAR

- *Spørgsmål:* I Nyt fra Sprognævnet, 1985, nr. 3, s. 4, står der at mere gennemgribende ændringer af retskrivningen er noget der tilkommer »regeringen og Folketinget«. Hvis dette efter Sprognævnets opfattelse er en korrekt/hensigtsmæssig anvendelse af stort og lille begyndelsesbogstav, beder vi om en argumentation herfor.

Svar: Skrivemåderne *regeringen* med lille begyndelsesbogstav og *Folketinget* med stort svarer begge til dem som Sprognævnet vil anbefale. I den nye udgave af Retskrivningsordbogen som kommer til foråret vil det udtrykkeligt fremgå at det er disse skrivemåder der er de korrekte.

Efter den nugældende Retskrivningsordbog er det valgfrit om man vil skrive navne på offentlige institutioner med

stort eller lille, altså fx *Folketinget* eller *folketinget*, *Forsvarsministeriet* eller *forsvarsministeriet*. Denne mulighed for at skrive navne på offentlige institutioner med lille vil blive fjernet i den nye udgave af ordbogen, og sådanne egenavne vil derefter skulle skrives med stort ligesom andre egenavne.

Når *Folketinget* bør skrives med stort, er det altså fordi det er et egenavn: Man kan sige at navnet på det danske parlament er *Folketinget*, at den lovgivende forsamling i Danmark hedder *Folketinget* (ligesom den hedder fx *Stortinget* i Norge og *Riksdagen* i Sverige).

Lidt anderledes forholder det sig med ordet *regeringen*. Det fungerer i højere grad som en beskrivelse af det pågældende organ end som en benævnelse af det. Det må derfor snarere betragtes som et fællesnavn end som et egenavn og bør altså skrives med lille. Man kan dårligt sige at *regeringen* er navn på noget, eller at der er noget der ligefrem hedder *regeringen*. Ordet *regeringen* er derfor kommet med blandt den gruppe organer og »væsener« der efter den nye Retskrivningsordbog skal skrives med lille begyndelsesbogstav (*staten*, *regeringen*, *hæren*, *luftvåbnet*, *kirken*, *folkekirken*, *folkeskolen*, *skattevæsenet*, *forsvaret*).

Det grundlæggende problem i denne forbindelse er at afgøre hvad der er et egenavn, og hvad der ikke er det. Det kan undertiden være uhyre vanskeligt, og brugen af stort eller lille begyndelsesbogstav må derfor i større eller mindre grad bero på et skøn. Ordet *regeringen* er et af de ord der må siges at ligge på grænsen mellem egenavn og fælles-

navn. Det minder på flere punkter om et egenavn, men Sprognævnet har altså skønnet at der trods alt er mest der trækker i retning af at opfatte det som et fællesnavn.

- *Spørgsmål:* I et dagblad står der i en meddelelse fra min kommune: »En del af det tilførte affald vil blive kørt i deponi for senere afbrænding«. Som medlem af teknisk udvalg har jeg før hørt lederen af vores miljø- og energivæsen bruge ordet *deponi*, og ingen har reageret mod det – *meningen* er jo ikke nogen i tvivl om! Men jeg har forgæves slået ordet efter i ordbøger, så jeg kan ikke finde at ordet overhovedet eksisterer! Hvad siger Sprognævnet?

Svar: Vi har noteret ordet siden 1979. Dengang indgik det i et firmanavn: *Øst-deponi*. Året efter blev det oplyst i et dagblad at ordet *affaldsdeponi* blev brugt om et sted hvor en kommune deponerede affald. Ordet bruges i Miljøstyrelsen, bl.a. i breve. Men det passer at ordet *deponi* (endnu) ikke er med i ordbøger, så vidt vi ved.

På norsk har ordet været kendt siden først i 1970'erne og står i de nyeste ordbøger med forklaringer som 'deponeringsplads' og 'lagringssted' (for affald og lign.). De norske ordbøger oplyser at ordet kommer fra tysk. Siden 1978 har det tyske ord *Deponie* været oversat med *losseplads*, *dumplingssted*, *aflæsningssted* i Gyldendals tysk-danske ordbog. I et tysk tidsskrift er det oplyst at ordet er dannet i 1965 i Schweiz.

Vi har en del navneord med den trykstærke endelse -i, og enkelte knytter sig ligesom *deponi* til et udsagnsord på -ere,

således *fotografi* til *fotografere*, *garanti* til *garantere*, *logi* til *logere*, *mikroskopi* til *mikroskopere*.

Når De skriver at der jo ikke er nogen der er i tvivl om meningen, er det fordi ordet forklarer sig selv ud fra slægtskabet med ordet *deponere* og ud fra sammenhængen. Desuden er ordet kortere end alle andre som kunne komme på tale: *deponeringsplads*, *deponeringssted*, *deponeringsområde* osv. Man kan egentlig kun indvende dét mod ordet at man ikke kan finde det i nogen ordbog endnu. Men hvis ordet bliver mere almindeligt end det er nu, kommer det bestemt også med i ordbøgerne, sådan som det er sket i Norge – og da sandsynligvis med bøjningformerne *deponiet*, *deponier*.

- **Spørgsmål:** Hvad menes der med sætningen »Jeg følte mig som troldmandens lærling«?

Svar: Der menes at den pågældende følte sig som én der havde sluppet kræfter løs som han eller hun ikke kunne beherske.

Troldmandens lærling er den danske oversættelse af *Der Zauberlehrling*, navnet på et digt af Goethe fra 1797 (som igen bygger på en historie af Lukan, en græsk oldtidsforfatter). Handlingen i digtet er at en troldmand har ladet sin lærling være alene, hvorefter denne skaber en kost om til et væsen som kan hente vand i en flod i nærheden. Væsnet henter den ene spand vand efter den anden, men lærlingen har glemt det trylleord som gør væsnet til kost igen. Han kløver så væsnet med en økse men opnår kun at der nu er to væsner som

henter vand. Før den helt store oversvømmelse sker, kommer troldmanden, mesteren, tilbage og skaber væsnerne om til koste.

Digtet er nok blevet særlig kendt efter at den franske komponist Paul Dukas i 1897 fik opført sit orkesterværk *L'apprenti sorcier* (Troldmandens lærling), skrevet over Goethes digt, og på grund af en ballet der bygger på samme handlingsforløb og anvender Dukas' musik.

- **Spørgsmål:** Vi er i al gemytlighed kommet i diskussion om hvorvidt man kan tillade sig at bruge *gider du* i vendinger som *Gider du hjælpe mig?* og *Gider du række mig saltet?* Det synes jeg selv godt man kan, men min modpart hævder at *gider* ikke kan anses for høflig sprogbrug, og at *vil* er langt mere høfligt og korrekt, idet det blot rummer et neutralt spørgsmål om den pågældendes vilje. Ifølge de ordbøger jeg har slået op i, betyder *gide* 'have lyst til, bryde sig om, kunne, orke, bekvemme sig til'. Nogle af disse betydninger virker ikke særlig høflige, mens andre på mig virker mere moderate.

Svar: Det er rigtigt at *gide* har de betydninger som De nævner, og at det af nogle kan betragtes som mindre høfligt at bruge det i de nævnte eksempler, idet det meget strengt taget indebærer at man nærer tvivl om hvorvidt den pågældende orker eller kan bekvemme sig til at gøre det han eller hun bliver bedt om.

Ordet *vil* har jo ikke disse betydninger. Det er rigtigt at det ofte blot angiver et neutralt spørgsmål om den pågældendes vilje; men i de nævnte sammenhæ-

ge indeholder det en forventning om at den adspurgte faktisk vil gøre det man beder om. *Vil du . . .* vil derfor ofte indeholde et moment af et ret bestemt tonefald, i retning af en ordre, og kan derfor opfattes som uhøfligt – eller i hvert fald indeholde noget som den pågældende ikke ønsker at udtrykke. Derfor bruger man ofte, især i den yngre generation, i daglig, jovial stil *Gider du . . .* som en mildere form for anmodning, hvor man tager udgangspunkt i den egentlige betydning af *gide* uden at man i den givne situation tillægger ordet denne betydning.

- **Spørgsmål:** I de senere år er jeg ofte stødt på ordet *patetisk* i en betydning der afviger fra den jeg ellers er fortrolig med, fx: »Søsterens omsorg for den lille var et patetisk syn«. Her synes ordet at betyde noget i retning af 'rørende' og svarer til betydningen af det engelske *pathetic*. Ifølge min fremmedordbog betyder det danske *patetisk* 'følelsesfuld og højtidelig; med patos'. Er den nye anvendelse af ordet korrekt eller almindelig på dansk, eller vil den blot blive følt som en afsmitning fra engelsk?

Svar: Den nyere betydning af ordet *patetisk* som De nævner, er behandlet i Pia Riber Petersen: *Nye ord i dansk 1955-75* (Gyldendal, 1984). Det fremgår af bogen at Sprognævnet har eksempler på denne brug tilbage fra anden halvdel af 1950'erne, og at der er tale om et såkaldt betydningslån fra engelsk, idet det engelske ord *pathetic*, som De selv nævner, har en tilsvarende betydning.

Selv om der altså foreligger hvad De betegner som en »afsmidning fra

engelsk«, indebærer dette ikke nødvendigvis at denne anvendelse er ukorrekt, er en sprogfejl. Vi kan konstatere at den er ret udbredt, ligesom så mange andre betydningslån som dansk modtager fra engelsk i disse år. Et andet eksempel på et sådant betydningslån fra engelsk er den nu ret hyppige brug af *overhøre* i betydningen 'komme til at høre, tilfældigvis høre', der svarer til betydningen af engelsk *overhear*.

En anden sag er om den nævnte brug af *patetisk* er hensigtsmæssig. De fleste sprogbrugere og læsere vil sandsynligvis stadig forbinde ordet med den traditionelle betydning: 'følelsesfuld og højtidelig; med patos' (jf. Gyldendals Fremmedordbog, 9. udg., 1983). Det vil derfor være rimeligt at man er varsom med at bruge *patetisk* i den nye betydning, og at man på en eller anden måde lader det fremgå af sammenhængen hvilken betydning man bruger ordet i, fx ved samtidig at anvende synonymmer.

- **Spørgsmål:** I en avisoverskrift læste jeg: »Tyrker forfølges« og spurgte mig selv om der var tale om en eller flere personer. Ved læsning i den efterfølgende tekst blev det klart at *tyrker* var en flertalsform. Hvis avisen i stedet havde brugt flertalsformen *tyrkere* ville der ikke have været tvivl om meningen. Grunden til forvirringen er at entalsformerne *en tyrk* og *en tyrker* bruges i flæng. Den forkortede form *tyrk* er udtryk for en unødvendig og uheldig forenkling af sproget.

Svar: De har ret i at brugen af entalsformerne *tyrk* og *tyrker* i flæng kan virke forvirrende, og at flertalsformen *tyrkere*

ikke kan være andet end flertal. Men De har ikke ret i at antage at »skylden« for forvirringen ligger hos den korte form *tyrk*. Det er nemlig den korte form der er den traditionelle: I Retskrivningsordbogen, udgivet af Dansk Sprognævn (1955), er kun formen *tyrk* med, og så længe sprogbrugerne holdt sig til den, var der ingen problemer med at opfatte formen *tyrker* som en utvetydig flertalsform.

Men efterhånden blev entalsformen *tyrker* så almindelig ved siden af formen *tyrk* at også den måtte accepteres. Alle-rede i Sprognævnets hæfte »Stater – hovedstæder. Nationalitetsbetegnelser« fra 1961 blev *tyrk* og *tyrker* opført som sidestillede former. Og det vil de også være i den nye udgave af Retskrivningsordbogen som ventes udsendt i den nærmeste fremtid.

I øvrigt kunne det se ud til at den »nymodens« form på *-er* stadig vinder terræn på den korte forms bekostning. Derved kommer ordet jo også til at svare til de mange andre indbyggerbetegnelser der ender på *-er*, fx *amerikaner*, *græker*, *hollænder*, *tysker*. Så problemet med den flertydige form *tyrker* bliver måske løst ved at den gamle entalsform *tyrk* med tiden helt forsvinder ud af sproget.

- **Spørgsmål:** Kan man ikke indføre et nyt ord i det danske sprog, i lighed med nordmændene, så det bliver »legalt« at skrive fx »Jeg skal ud å handle« i stedet for »Jeg skal ud at handle«? Jeg har ikke hørt nogen forælder rette sine børn når de siger: »Må jeg gå ud og lege?«. Prøv å se om det ikke klær det danske sprog med denne forenkling.

Svar: Det er rigtigt at et skrevet *at* ofte udtales som »å« (dvs. ligesom et skrevet *og*), nemlig når det står lige foran en navneform, fx *Jeg skal ud at handle*, *I skulle prøve at melde jer til*, *Prøv selv at læse bogen*. Det nye ord, »å«, som De efterlyser, findes altså i forvejen i dansk, men rigtignok kun i talesproget. I skriftsproget har vi i stedet to adskilte ord, nemlig *at* og *og*, og det bevirker at det undertiden kan være svært at afgøre om talesprogets »å« skal skrives som et *at* eller et *og*. Ud fra denne betragtning kunne det altså være praktisk at indføre et nyt ord, *å*.

Men Sprognævnet har alligevel ingen planer om at søge at indføre *å* som en officiel stavemåde i dansk: Heller ikke efter den nye udgave af Retskrivningsordbogen som Sprognævnet forbereder for tiden, vil man kunne skrive *å*, men man skal stadig træffe et valg mellem *at* og *og*.

Grunden til at Sprognævnet ikke har planer om at indføre stavemåden *å*, er først og fremmest at denne stavemåde så at sige ikke forekommer i den faktiske skriftlige sprogbrug. Det er nemlig et hovedprincip for Sprognævnet at man kun ændrer stavemåder hvis der er et solidt grundlag for det i sprogbrugen, og selv i sådanne tilfælde er nævnet meget tilbageholdende med at ændre på stavningen.

Som en art nødløsning kan man i visse tilfælde skrive *og* i stedet for *at* foran en navneform, fx *Jeg går ud og lege* og *De bør gå hen og se udstillingen*. Dette spørgsmål er behandlet nærmere i Dansk Sprognævns Årsberetning 1972/73, s. 30-31.

- **Spørgsmål:** Efter et møde i et kommunalt udvalg har vi diskuteret om det er »korrekt dansk« at sige »Det vil være *ubetænkeligt* at give en dispensation« når man mener at der *uden betænkelse* kan gives dispensation. Hvad siger Sprognævnet?

Svar: Det afhænger af hvad man forstår ved »korrekt dansk«.

Hvis man med »korrekt dansk« mener at udtrykket i øvrigt findes på dansk, så må brugen af *ubetænkeligt* i den foreliggende sammenhæng karakteriseres som korrekt:

Ordet *ubetænkelig* er med i Ordbog over det danske Sprog (bind 25, 1950) i betydningen 'som man ikke har betæneligheder ved; som man gør med sindsro, god samvittighed, ubekymret' – altså samme betydning som i den forbindelse De har forelagt os. Og i Sprognævnets samling af citater fra aviser og bøger mv. har vi ligeledes eksempler på at ordet er brugt (se nærmere nedenfor).

Men hvis man med »korrekt dansk« mener almindeligt dansk som umiddelbart forstås af andre sprogbrugere, og som ikke virker påfaldende på dem, så må den nævnte brug af *ubetænkelig* snarere karakteriseres som »ukorrekt«:

Ordbog over det danske Sprog bemærker om ordet at det »nu« (altså i 1950) er »lidet brugeligt«. I Sprognævnets samling af citater er der kun tre eksempler på ordet, det seneste fra 1964. Ordet *ubetænkelig* er altså ret sjældent i moderne dansk. Det er ganske vist med i Retskrivningsordbogen, udgivet af Dansk Sprognævn, 1955, men i den nye udgave af ordbogen som ventes udsendt

i den nærmeste fremtid, vil det ikke komme med.

Selv om de fleste nok vil kunne regne ud at *ubetænkelig* betyder det modsatte af *betænkelig*, er der en risiko for at det kan blive forvekslet med det mere almindelige ord *ubetænksom*, jf. de vanskeligheder mange har med at skelne mellem *mistænkelig* og *mistænksom*.

I det ene af eksemplerne på ordet i Sprognævnets samling bliver ordet kritiseret som juristsprog, og det anføres at udtrykket *vi finder det ubetænkeligt* »på dansk« hedder *vi er ikke betænkelige ved*. At brugen af ordet *ubetænkelig* kan virke påfaldende og derved forstyrrende på kommunikationen har yderligere vist sig ved den diskussion som har givet anledning til Deres spørgsmål om brugen af ordet.

Husk at forny
abonnementet
inden 15.1.1986.

Brug det
udsendte girokort.

Abonnement på Nyt fra Sprognævnet 1986

Dette nummer af Nyt fra Sprognævnet er det sidste i 1985-årgangen. Læsere der ønsker at modtage bladet i 1986, skal derfor forny deres abonnement nu.

Prisen for Nyt fra Sprognævnet 1986 er uændret 40 kr. for 4 numre. Man kan kun forny sit abonnement ved at indbetale beløbet på Sprognævnets postgiro-konto 6 10 17 20.

Samtidig med udsendelsen af dette nummer udsendes der giroindbetalingskort til abonnenterne, og vi beder om at man bruger disse girokort ved fornyelsen af abonnementet. Ved evt. indbetaling på andre girokort bedes abonnementsnummeret anført. (Abonnementsnummeret er det nummer der står til højre i adressefeltet ovenfor).

Beløbet bedes indbetalt senest 15.1.1986.

Nyt fra Sprognævnet

1985 · 4/december

AIDS	1
Retskrivningsordbog for stednavne .	2
Handig	3
Danskernes »to efternavne«	4
Nye ord	7
Trunkere - trunkering	9
Spørgsmål og svar	10

Næste nummer udkommer i marts 1986.

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn. Det udkommer 4 gange om året og koster 40 kr. (inkl. moms og forsendelse) for en årgang. Man kan kun tegne abonnement ved at indbetale 40 kr. på Sprognævnets postgiro-konto 6 10 17 20.

Hvis bladet skal sendes til en anden adresse end indbetalerens, beder vi om at det fremgår udtrykkeligt af indbetalingen.

Artikler med navn står for den enkelte forfatters regning. Usignerede artikler giver udtryk for Sprognævnets mening.

Eftertryk er tilladt når kilden angives.

ISSN: 0550-7332

Tryk: Luna-Tryk I/S, København

Dansk Sprognævn, Vester Voldgade 115, 3., 1552 København V.

Postgiro 6 10 17 20. Telefon (01) 11 37 05 (oplysning 10-14).